

Sohbet Halkaları İçin "Meclis Âdabı"

Faruk Furkan

İnsanoğlunun gün içerisinde hemcinsleri ile aynı ortamı paylaştığı birçok ânı vardır. Ve yine insanın onlarca mekâna girip-çıkması söz konusudur. Hele birde bu insan dinine önem veren ve dinini öğrenmeye çalışan birisi ise, o zaman onun ders ortamlarından geri durması asla söz konusu olamaz. Yani böylesi birisi ilim ehli ve ilim talebeleri ile daha sık ve daha yakından görüşür.

Hayatın her alanını kuşatan ve her mesele için en mükemmel kanun ve nizamları vaz eden dinimiz, bu konuda, yani *meclis âdabı* konusunda son derece muntazam kaide ve kurallar; tavsiye ve nasihatler ortaya koymuş ve insanoğlunun bu alandaki eksikliklerini gidermiştir.

Şimdi dinimizin "*Meclis Âdabı*" veya "*Oturma-Kalkma Âdabı*" diyebileceğimiz mesele hakkında bizlere ne emrettiği veya tavsiye sadedinde neler söylediğini ifade etmeye çalışalım. Burada anlatacaklarımızı, faydayı artırmak için maddeler halinde zikretmeye çalışacağız. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

(Birinci Kural)

Bir Müslümanın İnsanlar İle Toplanmasının Tek Amacı; İmanını Artırmak, Hayır Elde Etmek ve Rabbinin Rızasına Erişmek Olmalıdır.

İnsanlar birçok amaç için bir araya gelebilir; ama bir Müslümanın insanlarla bir araya gelmesi, başka değil; sadece Rabbini razı etmek içindir. Hangi amaç, hangi gaye ve hangi konu olursa olsun, onun derdi Rabbinin o anda neden razı olacağını tespit edebilmek ve bu doğrultuda amel edebilmektir. Bu nedenle hangi iş için insanlarla bir araya gelirse gelsin, o işte Rabbinin rızasını arar. İster ziyaret için, ister ticaret için, ister bir problemi halletmek için, isterse ders için olsun fark etmez, her halükarda Allah'ı razı edecek pozisyonlar gözetir, fırsatlar kollar. Müslümanın bilinçaltında yatan temel düşünce: "*Hangi işi yapsam da Rabbimin hoşnutluğunu kazansam*" veya "*Hani sözü söylesem de Rabbimi razı etsem*" şeklindedir.

Onun temel gayesi bu olduğu için insanlarla hangi amaç için bir araya geliyor olması onda bir değişme meydana getirmez.

Bu gerçeği iyice kafamıza yerleştirdikten sonra şunu çok net bir şekilde söyleyebiliriz ki, bir Müslümanın insanların bir araya geldiği meclislere —özellikle de— ders ve toplantılara Rabbini razı etme amacından başka bir gaye ile gitmesi asla uygun değildir.

Bu gün kimi Müslümanlara baktığımızda derslere, "İmanımı nasıl artırırım?" "Acaba bu dersten ne şekilde istifade edebilirim?" gibi bir amaçla değil de, sadece göremediği arkadaşları ile bir araya gelmek ve onlarla hasbihâl etmek için gittiklerini müşahede etmekteyiz. Bu gaye çok kötü olmamakla birlikte asıl gaye de değildir. **Bir insanın ders ve sohbetlere gitmesindeki temel hedef; imanını artırmak, bilgi eksikliğini gidermek, dinini öğrenmek ve o ortamdan istifade etmek olmalıdır.** İnsan temelde bu amacı güderse arkadaşları ile gö-

rüşmesi zaten beraberinde gelecektir. Ama temel olarak arkadaşlarını baz alır ve istifadeyi ikinci plana iterse, o zaman hem dersin bereketinden istifade edemeyecek, hem de niyet bozukluğundan dolayı Allah tarafından hiçbir ecre nail olamayacaktır.

Bu nedenle kardeşlerimize ısrarla nasihatimiz, ders ve sohbetlere giderken niyetlerini gözden geçirmeleri ve salih bir amaçla derslere gitmeleridir. Bunu becerebilirlerse —inşâallah— istifade hâsıl olacak ve ortaya Allah'ın hoşnut olduğu bir topluluk çıkacaktır.

Bir İtiraz

Burada bazıları şöyle bir itiraz getirebilir: Siz: ‘İnsanlarla yalnız Allah'ın razı olacağı bir amaçla bir araya gelinir’ diyorsunuz. Biz, nasıl olacak da her oturumumuzu Allah'ın razı olacağı bir ortam haline getirecek ve her meclisi hayır meclisine dönüştüreceğiz? Bu çok zor bir şey değil mi?”

Cevap: Eğer bizim temel gayemiz ‘din’ olursa, boş konuşmalardan yüz çevirmeyi kendimizi gaye edinirsek ve her anımızın hesabını Rabbimize vereceğimizi aklımızın bir köşesinde sürekli canlı tutarsak, dünyanın en kâfir ve en fâsık insanları ile bile bir arada bulunsak, o ortamı çekip çevirir ve ne yapıp-edip Allah'ın izni ile hayra vesile olan bir yer haline getiririz.

Burada önemli olan “*etkilenen*” pozisyonunda değil de “*etkileyen*” konumunda olabilmektir. Çünkü bir insan etkileyici olamazsa, mutlaka etkilenici olur. Etkilenici olduğunda da, batılın hüküm sürdüğü meclislerde ya siyasete, ya futbola, ya da boş gündemlere kurban gider ve onların batıllarına dalanlardan olur.

Unutmamak gerekir ki, Kur'an-ı Kerim'de boş işlere ve batıl şeylere dalmak, kâfirlerin özelliklerinden birisi olarak zikredilmiştir. Rabbimiz *celle celalhu* şöyle buyurur:

“Sizi bu yakıcı ateşe/Sekar'a sürükleyen nedir? Onlar derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik. Düşkün kimseyi doyurmazdık. Batıla dalanlarla biz de daldık. Ceza gününü de yalanlardık.” (Müddessir, 42-46)

Elbette ki düşkün kimseyi doyurmayan veya batıla dalanlarla beraber dalan kimse kâfir olmaz; ama kâfirler hep böyle davranır. Hakkı dinlemez, öncelemez ve ona kulak asmazlar. “Rabbim bu konuşmalarımın, bu meclisimden, bu ortamımdan razı mıdır, değil midir” umursamazlar. Bir Müslüman, onların oturduğu yerlerde kendi doğrularını gündem edemezse, onların doğrularını dinlemek zorunda kalır ve eğer o ortamı da terk etmiyorsa o zaman —Allah korusun— onlarla birlikte batıla dalmış olur.

Bu nedenle bizlerin, son derece uyanık olması ve boş şeylerin konuşulduğu ortamları kendi lehine çevirmeyi bilen insanlar gibi davranması gerekmektedir.

İmam Şafî *rahmetullahi aleyh*'in şöyle dedi nakledilir:

“Süfîlerle bir süre arkadaşlık ettim, ancak şu iki güzel sözün haricinde onlardan hiçbir şey istifade edemedim:

1- Zaman bir kılıçtır. Sen onu kesmezsen o seni keser.

2- Sen kendini hak ile meşgul etmezsen batıl seni işgal eder.¹

Gerçektende bu söz üzerinde düşünmeye ve uzun uzun değerlendirmeye değer bir sözdür. Eğer biz kendimizi, arkadaşlarımızı, işimizi, ortamımızı, derslerimizi, oturup-kalkmalarımızı, meclislerimizi, bir araya gelişlerimizi “hak” ile bezeyemezsek, muhakkak ve muhakkak batıl bize galebe çalacak ve savunmuş olduğumuz hakkı gölgeleyecektir. İşte bu nedenle bizlerin daima hakkın talibi ve yardımcısı olması gerekmekte ve her ortamımızı hakkın mahkûm edildiği değil, hâkim kılındığı yerler haline dönüştürmemiz icap etmektedir.

Meclislerimizde İmanlarımızı Yenilemeliyiz

İnsanlarla bir araya geldiğimiz meclislerde boş boş oturmak ve faydasız şeylerle vakit öldürmek yerine, imanımıza fayda getirecek ve bizi Allah katında biraz daha değerli kılacak şeylerle meşgul olmamız gerekmektedir. Meclislerimizde ne yapmamız gerektiğini sahabenin önde gelen şahsiyetlerinden Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* şöyle ifade etmiştir:

اجْلِسْ بِنَا نُؤْمِنُ سَاعَةً

“Otur bizimle, iman edelim bir süre”²

Veya orijinal tercümesi ile söyleyecek olursak; **“Otur da bir saat iman edelim.”**

Elbette ki, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* döneminde tedavulde olan “saat” ifadesi, bu günkü gibi, 60 dakika için kullanılmazdı. “Çok uzun olmayan, orta düzeyde bir süre” anlamında ifade edilmekteydi. Bu nedenle Muaz *radıyallahu anh*’ın sözünü “*Bir süre, bir müddet*” şeklinde anlamalıyız.

İşte meclislerimizde ne yapmamız gerektiğini Rasûlullah’ın güzide sahabîsi böyle ifade ediyor: **“Otur da bir saat iman edelim.”**

Demek ki iman etmek için oturacak, imanlarımızı artırmak için bir araya gelecekmiz.

Burada “Zaten onlar mümin değil miydi? İman etmiş birisi tekrardan nasıl iman edecek?” şeklinde bir soru sorulabilir. Biz bu soruya şöyle cevap veririz: İman Ehl-i sünnet nazarında artıp eksildiği için buradaki “*iman edelim*” sözünü “*imanımızı artıralım*” şeklinde anlarız. Onlar mümin olmalarıyla birlikte sürekli imanlarını zirveye taşıma peşindeydiler. Mümin oldukları halde hep imanlarını artırma gayesi taşıdılar. Bu nedenle bir araya gelmelerine “iman etme ânı” adı verdiler. İbareyi bu şekilde anladığımız zaman ortada herhangi bir işkâl kalmayacaktır.

Hayır Üzere Kurulmuş Meclislerden İstifade Etmek Gerekir

İnsanlarla oturduğumuz ve bir arada bulunduğumuz yerler eğer hayır üzere kurulmuş meclisler ise oradan mutlaka istifade etmemiz gerekmektedir. Üstte de değindiğimiz gibi, oralara sadece “laf olsun, vakit dolsun” amacıyla gidersek hem boş bir işle uğraşmış, hem de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bir tavsiyesine muhalif davranmış oluruz. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayır üzere kurulmuş meclislerden istifade etmeyi ve oralardan faydalanmayı bizlere emretmiştir. O, bir hadisinde şöyle buyurur:

¹ İbn Kayyim, “Medâricu’s-Sâlkîn”, 3/129.

² Buhari rivayet etmiştir.

إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا قَالُوا وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ حَلِيقُ الدُّكَّرِ

“Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oralarda otlayın/faydalanın.” Sahabe dedi ki:

– Ey Allah’ın Rasûlü! Cennet bahçeleri de nedir/nerelerdir? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

– *Zikir halkalarıdır.*”³

Diğer bir rivayette de şöyle der:

*Cennet bahçeleri, ilim meclisleridir.*⁴

Peki, Meclislerde Neler Yapmamız Gerekir?

Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*, bizden sadece meclislere gidip oralarda oturmayı istememiştir. Aksine oralara gidildiğinde bir şeyler yapmamızı bizden talep buyurmuştur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur:

“Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oralarda otlayın/faydalanın. Ebu Hureyre *radiyallahu anh* der ki:

– Ey Allah’ın Rasûlü! Cennet bahçeleri de nedir/nerelerdir? diye sordum. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

– *Mescidlerdir*, buyurdu.

– Ey Allah’ın Rasûlü! Peki, (oraların) otlığı nedir? dedim. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

“*Subhânallah, el-Hamdulillah, Lâ ilâhe illallah, Allahuekber (demek) dir*” diye karşılık verdi.⁵

Başka hadislerde meclislerde Allah’ı zikretmemiz, onu gündem etmemiz, O’nu konuşmamız emredilmiş ve buna büyük mükâfatlar vaat edilmiştir:

ما جلس قوم يذكرون الله عز و جل إلا ناداهم مناد من السماء : قوموا مغفورا لكم قد بدلت سيئاتكم حسنات

“Her hangi bir topluluk Allah’ı anmak için oturursa gökten bir münadî onlara: “Haydi, günahlarınız bağışlanmış ve kötülükleriniz iyiliklerle değiştirilmiş olarak kalkın” diye seslenir.”⁶

Eğer Allah Zikredilmezse?...

Allah’ın zikredilmediği, O’nun ayetlerini anlatılmadığı veya onun dinini konuşulmadığı meclisler kıyamet günü bizler için pişmanlık vesilesi olacaktır. Bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* söylemiştir. O, şöyle buyurur:

مَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى تِرَةٌ وَمَنْ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَا يَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى تِرَةٌ

³ Elbanî hadisin “hasen” olduğunu belirtmiştir. Bkz. Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha, 2562

⁴ Elbanî hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir. Bkz. Da’îfu’l-Camii’s-Sağîr, 700.

⁵ Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Da’îfe, 1150.

⁶ Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Hadis “sahih”tir. Bkz. Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha, 2210.

“Kim bir yere oturur da orada Allah’ı zikretmez/anmaz ise, Allah’tan ona bir pişmanlık yazılır. Kim bir yere yaslanır orada Allah’ı zikretmez (anmaz) ise, Allah’tan ona bir pişmanlık yazılır.”⁷

ما من قوم يقومون من مجلس لا يذكرون الله تعالى فيه إلا قاموا عن مثل جيفة حمار وكان لهم حسرة

“Bir mecliste oturup da Allah’ı zikretmeden oradan kalkan bir topluluk sanki ölü eşek yeyip de kalkanlar gibidir. Bu oturma onlar için bir pişmanlık olur.”⁸

Bizler oturduğumuz ortamlarda Allah’ı, Rasûlü’nü ve İslamî meseleleri gündem etmez ve bu şekilde oradan ayrılırsak, o zaman sanki eşek eti yenen bir sofradan ayrılan insanlar gibi oluruz ve bu oturmamız bizim için bir pişmanlık vesilesine dönüşür.

“Böyle bir mecliste oturmak acaba nasıl pişmanlık olur?” diye akla bir soru gelirse bunun cevabını başka bir hadis-i şeriften verebiliriz. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur:

مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ إِلَّا نَدِمَ قَالُوا وَمَا نَدَامْتُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا نَدِمَ أَنْ لَمْ يَكُنْ أَزْدَادًا وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا نَدِمَ أَنْ لَمْ يَكُنْ نَزَعًا

“Ölen her insan mutlaka pişman olacaktır.” Rasûlullah’ın huzurunda bulunanlar:

– Ya Rasûlallah! Onun pişmanlığı da nedir? diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

– “Eğer iyi bir kimse ise iyiliklerini artırmadığına pişman olur. Şayet kötü bir kimse ise kötülüklerinden vazgeçmediğine pişman olur.” buyurdu.⁹

Hayır Konuşulan Meclislere Rahmet Yağar

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Bir cemaat, Allah Teâlâ’nın evlerinden bir evde toplanıp Allah’ın kitabını okur ve onu aralarında müzakere eder, anlayıp kavramaya çalışırlarsa, üzerlerine sekinet iner ve kendilerini rahmet kaplar. Melekler onları kuşatırlar, Allah Teâlâ da onları kendi nezdinde bulunanların arasında anar.”¹⁰

Selman-ı Farişî, Allah’ı zikreden bir toplulukla beraber bulunuyordu. Derken yanlarına Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi ve: ‘Biraz önce siz ne söylüyordunuz. Ben üzerinize rahmet indiğini gördüm ve o rahmete ortak olmak için geldim’ buyurdu.¹¹

Hayır Konuşulmazsa Ne Olur?

* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir mecliste idi. Bir ara gözünü göğe doğru kaldırdı, ardından indirdi. Bir süre sonra tekrar kaldırdı. Sonra “Neden böyle yaptığı” kendisine sorulunca: “Bu topluluk, Allah’ı anan, zikreden bir topluluktu. Melekler tıpkı bir kubbe gibi onlara

⁷ Silsiletu Ehadîsi’s-Sahîha. Hadis “sahih” tir.

⁸ Ebu Davut rivayet etmiştir. Hadis “sahih” tir.

⁹ Tirmizî rivayet etmiştir. Hadis “zayıf”tır. Bkz. Da’ifu’t-Terğîb ve’t-Terhîb, 1960.

¹⁰ Müslim, Zikir, 38.

¹¹ Hâkim rivayet etmiştir. Bkz. el-Müstedrek, 1/122.

sekînet indirmekteydi. Tam onlara yaklaştıklarında içlerinden birisi boş ve batıl bir söz konuştu, bunun üzerine o sekînet onlardan uzaklaştırıldı” buyurdu.¹²

İbrahim en-Nehâî der ki:

* Kişi bir toplulukla beraber oturur. Sonra Allah’ın razı olacağı bir söz söyler ve bu sebeple hem onu hem de etrafındakileri rahmet kaplar. Ve yine kişi bir toplulukla beraber oturur. Sonra Allah’ı kızdıracak bir söz söyler, bu sebeple hem onu hem de etrafındakileri Allah’ın gazabı kaplar.¹³

(İkinci Kural)

Kapı Âdabına Riayet Edilmelidir.

Kapıya gelindiğinde dikkat edilmesi gereken bir takım kurallar vardır. Bunların ilki zile basmayla veya kapı tıklatmayla alakalıdır. Bir Müslümanın üç kereden fazla zile basması veya kapıyı çalması caiz değildir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle buyurmuştur:

“Sizden birisi üç kere izin isterde kendisine izin verilmezse hemen geri dönüp gitsin.”¹⁴

Bu gün kimi insanlar bir arkadaşını veya bir yakınıni ziyarete gittiklerinde kapıyı açana kadar zile basmaktalar. Oysa bu son derece yanlış ve İslam’ın yasaklamış olduğu bir ameldir. Bir Müslüman ancak **üç kere** zile basabilir. Daha fazlasını yapması hem İslam’a, hem de edebe aykırıdır. Evdeki insan belki müsait değildir? Belki banyoda, belki de tuvalettedir? Bu nedenle zile yüklenmek uygun değildir.

Kapı çalarken dikkat edilmesi gereken en önemli şeylerden birisi, içerideki insanın namaz kılıyor olabileceğini hesaba katarak hareket etmektir. Bu nedenle kapıya gelindiğinde içerideki kimsenin dört rekâtlık namaz kılabileceği bir süre beklemek gerekir. Yani zile basışımızı dört rekâtlık bir namazın kılınabileceği bir süreye yaymalıyız. Hepimizin başına gelmiştir... Tam namaza durursunuz, derken kapı çalmaya başlar. Siz namazınızı tamamlamak için uğraşırken bakarsınız adam çekip gitmiş...

Dikkat etmemiz gereken bir diğer husus da, kapıyı rıfk ile yavaş bir şekilde çalmamız. İçeride bir çocuğun uyuyor olma ihtimalini, derse başlanıldığını veya büyük insanların gelmiş olabileceğini daima hesaba katarak hareket etmeli ve zile abanılmamalıdır. Müslüman her işini kibarca, nezaket kuralları çerçevesinde, kimseyi rahatsız etmeden yapmaya gayret eder. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ ، وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

“Şüphesiz ki, yumuşaklık/nezaket/kibarlık hangi işte bulunursa, onu güzelleştirir; hangi işten de çıkarılırsa onu çirkinleştirir.”¹⁵

Kapıya gelindiğinde dikkat edilmesi gereken bir diğer kural da, kapının önünde durmak; sağ veya sol tarafa geçerek beklemektir. İnsan eğer kapının tam karşısında durursa kapı açıldığında evin içerisindeki bazı mahremleri görebilir. Yanlışlıkla evin hanımına veya kızına

¹² İbn Mubarek, Zühed, 943. Kenzu’l-Ummal, 1879. “Mürsel” olarak rivayet edilmiştir.

¹³ Sünenü Said b. Mansur, 4/1407. “Hasen”dir.

¹⁴ Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

¹⁵ Müslim, Birr, 78.

gözü ilişebilir. Bu nedenle tam karşıda değil, sağ veya sol tarafta durulmalıdır. Hem bu davranış Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de sürekli riayet ettiği bir sünnettir. Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçer:

*“Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birisinin kapısına geldiğinde yüzünü direk olarak kapıya dönmez; kapının ya sağ tarafına ya da sol tarafına yönelerek dururdu.”*¹⁶

Kapı önüne gelindiğinde dikkat edilmesi gereken kurallardan bir diğeri de, içeriden “Kim o?” denildiğinde bizzat ismin zikredilmesi ve “Ben”, “Birisi”, “Aç!” gibi kapalı lafızlar kullanmaktan uzak durulmasıdır.

Câbir b. Abdillah *radıyallahu anhuma*'dan rivayet edildiğine göre, kendisi (Uhud savaşında şehit düşen) babasının borçlarını (nı erteletmek) için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gitmişti. Câbir *radıyallahu anh* devamla şöyle anlatır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kapısına varınca kapıyı çaldım. Rasûlullah:

- Kim o? diye cevap verdi. Ben:
- Benim, dedim. Sanki benim bu cevabımdan hoşlanmamış gibi:
- Ben, ben, diye sözümü tekrarlardı durdu.¹⁷

Bu sünnetlere riayet ederek kapılardan cahil insanlar gibi davranmamalıyız.

(Üçüncü Kural)

Meclise Girilirken Her Şeyden Önce Selam Verilmelidir.

Müslüman bir şahsiyet bir meclise girdiğinde, işe her şeyden önce selamla başlamalıdır. Unutulmamalıdır ki, selam kelimadan önce gelir. Yani konuşmaya geçmeden önce mutlaka İslam selamı ile kardeşlerimizi selamlamalıyız.

Selam verme yerine “İyi sabahlar”, “Günaydın”, “Tünaydın”, “İyi günler”, “İyi akşamlar” gibi lafızlar kullanmaktan kaçınmalıyız. Bu tür lafızlardan bazıları cehalet sebebi ile yaygınlaşmış, bazıları da sistem tarafından bilinçli olarak Müslümanları kültürlerinden uzaklaştırmak için terviç edilmiştir. Bu nedenle özellikle de “Günaydın” ve “Tünaydın” gibi tağutlar tarafından aşılana çalışın lafızlardan uzak durmalıyız.

Bu nedendir ki muasır bazı âlimler “Hayırlı sabahlar”, “Hayırlı akşamlar” gibi lafızları bile kullanmayı uygun görmemişlerdir. İçerisinde “hayır” lafzı kullanılan kelimelere bile cevaz vermeyen bu âlimlerin “hayır” lafzının kullanılmadığı kelimelere cevaz vermeleri düşünülebilir mi hiç?

Âlimlerimizin bu tür kelime ve lafızlara cevaz vermemelerinin temel nedeni, bu tür ifadelerle İslam'ın bir sembolünün yok edilmeye veya unutturulmaya çalışılmasıdır. Bu gün batı medeniyet ve kültüründen etkilenen kimi insanlar, selamlaşma yerine bu tür ifadeleri kullanmayı tercih etmekte ve Müslümanlar arasında bu tarz ifadeleri yayarak onları İslam medeniyetinden uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

¹⁶ Ebû Davud, Edep, 143.

¹⁷ Ebû Davud, Edep, 139.

“Bir Müslüman, girmiş olduğu her ortama ‘selam’ ile girmeli” dedik. Tabii ki bu hüküm, orada bulunan insanların Müslüman olmaları ve haram bir iş üzere bulunmamaları şartına mebnidir. Eğer kâfirlerle müslümanlar karışık bir halde bulunuyor ise bu durumda sadece Müslüman olanlar kastedilerek selam verilir. Haram bir iş üzere oturan insanlara da selam verilmez.

Acaba bu gün bir tutam sakalıyla fosur fosur sigara içen Müslümanlara ne demeli?

O hal üzere kendileri ile karşılaştığımızda kendilerine selam vermediğimiz için darlıyorlar; oysa bizim selam vermeyişimize değil, kendi yaptıkları işin kötülüğüne bakmaları gerekmez mi? “Acaba bu Müslümanlar bize neden selam vermiyorlar?” diye nefislerini hesaba çekmeli değiller mi?

Allah bizleri de onları da ıslah etsin.

Müslümanların ortamlara girerken selam vermenin gerekliliğine dair Rabbimiz şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahipleriyle kaynaşıp izin almadan, bir de ev sakinlerine selam vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.” (Nur, 27)

“Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin.” (Nur, 61)

O ortamda bulunan Müslümanların da bu selama, ya aynısı ile karşılık vermeleri ya da daha güzeli ile mukabelede bulunmaları gerekmektedir. Rabbimiz şöyle buyurur:

“Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.” (Nisa, 86)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir yere gelindiğinde selam verme işleminin her şeyden önce olması gerektiğini vurgulamış ve selam ile başlamayanlara cevap verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. O, şöyle buyurur:

السلام قبل السؤال فمن بدأكم بالسؤال قبل السلام فلا تجيبوه

“Selam vermek soru sormaktan önce gelir. Bu nedenle her kim selam vermeden önce size soru sorarsa, onun sorusunu cevaplamayın.”¹⁸

Önemli Bir Uyarı

Bazı Müslümanlar, özellikle kadınlar, bir meclise girer girmez selamlaşma yerine salâvatlaşmakta ve ardından ellerini yüzlerine sürmektedirler. Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sahih sünnetine ters olan bir davranıştır. Bazı zayıf rivayetlerde bu ameliye zikredilmişse de Şeyh Elbanî bunun “Münker”¹⁹ olduğunu ve sahih sünnete ters düştüğünü ifade etmiştir.

¹⁸ Sahîhu'l-Camii's-Sağır, 3699.

¹⁹ İbn Hacer *rahimehullahu*’ın tarifine göre ‘Münker’ hadis: **“Zayıf olan bir râvinin, güvenilir râvilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadis”**tir. Zayıf olma yönü çok ileri düzeyde olduğu için “Münker” bir rivayetle amel edilmez. Sahih olan rivayetlerle yetinmek gerekir.

Örneğin bu hadislerden birisi şu şekildedir:

“Allah için birbirini seven iki kul karşılaşır, musâfaha eder ve Nebî’ye salât ederlerse daha ayrılmadan Allah onların hem geçmiş hem de gelecek günahlarını affeder.”²⁰

Şeyh Elbanî der ki:

“Bu hadis, bu lafızla “Münker”dir. Onlarca sahabîden bu manada birçok hadis nakle edilmiş; ama hiçbirisinde “salât” lafzı ve “gelecek günahların affi” zikredilmemiştir.”²¹

Gelecek günahların affi, aslında peygamberlerin özelliklerindedir. Böylesi basit bir amelle gelecek günahların affının garanti edilmesi, hemen hemen hep zayıf rivayetlerde söz konusudur. Bu nedenle sahih rivayetler dururken bu tür rivayetlere itimat etmek yanlış olur. Bizlerin sahih olarak nakledilen hadislerle amel etmesi, dinimizin selameti ve sünnetin yaşatılması açısından daha önemlidir.

(Dördüncü Kural)

Meclislere Gelince Selamdan Sonra Musâfaha Yapılmalıdır.

Musâfaha: “El ile tutmak, tokalaşmak” demektir; yani “Avuç içini bir başkasının avuç içi ile birleştirmek”tir.

Musâfaha bazı bölgelerde “kucaklaşma” şeklinde telakki edilmektedir; oysa kucaklaşmaya Arapçada “Muânaka” denir. Sünnete göre muânaka: Kendileri ile sık görüşülen insanlarla değil de; daha çok yoldan ve uzak bölgelerden gelen ve uzun süredir görülmeyen kimselele yapılır.

* Mesela Habeşistan’dan geldiği zaman Cafer-i Tayyar ile Efendimiz kucaklaşmıştır.

* Yine hadis kitaplarında müminlerin annesi Âişe *radıyallahu anhâ*’nın anlattığı şöyle bir rivayet vardır.

“Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* benim evimde iken Zeyd b. Hârise Medîne’ye gelmişti. Sonra Resûl-i Ekrem’e gelip kapıyı çaldı. Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de elbisesini süreyerek ayağa kalktı, onu kucakladı ve öptü.”²²

Musâfahayı Nasıl Yapmalıyız?

İslam âlimleri musâfahanın “Tek elle mi yoksa iki elle mi?” yapılacağı noktasında ihtilaf etmişlerdir. Hanefîlerin ve Malikîlerden bazılarının ortaya koyduğuna göre —ki racih olan ve delilleri kuvvetli kabul edilen görüşte budur— musâfaha, **iki elle olur**. Bu âlimlerin ortaya koyduğu birçok delil vardır. Bunlardan bir tanesi Buhârî’nin İbn-i Mesud *radıyallahu anh*’dan naklettiği şu sözdür:

“Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, elim **iki eli** arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti.”²³

²⁰ Beyhakî, Şuabu’l-İman, 8944.

²¹ Silsiletu’l-Ehâdisi’s-Da’ife, 652.

²² Tirmizî, İsti’zân, 32.

²³ Buhârî, İsti’zân, 27.

Bu âlimlerin ortaya koyduğu diğer bir delil yine Buhârî'nin rivayet ettiği şu sözdür:

“Hammâd b. Zeyd, İbn-i Mubarek'le **iki eliyle** musahafa etti.”²⁴

Bu âlimler, bu ve benzeri rivayetlerden hareketle musafhanın iki elle olması gerektiğini ve bunun selef döneminde yaygın olan şekil olduğunu söylemişlerdir.

Buna göre bir Müslüman, bir kardeşiyle karşılaştığında musâfaha edeceği zaman sağ elini onun sağ elinin içerisine koyacak; sol eliyle de onun sağ elinin dışını tutacak ve bu suretle unutulmuş bir sünneti yerine getirmiş olacaktır.

Musâfaha İle Alakalı Birkaç Hadis

* Ebü'l-Hattâb Katâde şöyle dedi: Ben Enes'e: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı arasında musâfaha/el sıkışma âdeti var mıydı?” diye sordum. O da: “Evet” diye cevap verdi.²⁵

* Berâ *radıyallahu anh*'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

“İki müslüman karşılaştıklarında musâfaha ederlerse, birbirlerinden ayrılmadan önce günahları bağışlanır.”²⁶

* Enes *radıyallahu anh* şöyle dedi: Bir adam:

– Yâ Rasûlallah! Bizden bir kişi kardeşi veya arkadaşıyla karşılaştığında onun için eğilebilir mi, diye sordu. Peygamberimiz:

– “Hayır eğilemez” buyurdu. Adam:

– Ona sarılıp öpebilir mi, diye sordu. Efendimiz:

– “Hayır” buyurdular. Bu defa adam:

– Elini tutup musâfaha edebilir mi, dedi. Peygamberimiz:

– “Evet” buyurdu.²⁷

(Beşinci Kural)

Meclislerde Haddinden Fazla Oturmak ve Sık Görüşmek İlişkileri Zedeler.

Müslümanın her işi orta yolludur. Yemesi, içmesi, yatması, kalkması, gezmesi... hasılı tüm işleri vasat bir çizgide seyreder. Müslüman her işte orta yollu ve dengeli olduğu gibi, oturup kalkmasında da orta yollu ve dengeli olmak zorundadır.

Mutarraf b. Abdillâh şöyle demiştir:

خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا

“İşlerin en hayırlısı orta yollu olanıdır.”²⁸

²⁴ Buhârî, İsti'zan, 28.

²⁵ Buhârî, İsti'zân, 27.

²⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 143.

²⁷ Tirmizî, İsti'zân, 31.

Bu gün birçok kardeşimizin ayrılığa düşmesinin temelinde yatan sebeplerden birisi, hayır getirmeyen aşırı beraberlikleridir. Oysa insan biraz ayrı kalınca özler, arzular, hasret duyar, görüşmek ister; ama gayesiz bir şekilde sürekli görüşmek bıkkınlık verir. Bu, bizim ortaya attığımız aklî bir görüş değil, aksine Allah'ın peygamberi Muhammed *aleyhisselam* dile getirmiş olduğu bir realitedir.

O, kendisi ile çok sık görüşen, tıpkı bir gölge gibi kendisini takip eden bazı sahabîlerine —ki Ebu Zer ve Ebu Hureyre *radiyallahu anhuma* bunlardandır— hep şöyle tavsiyede bulunmuştur:

زِرْ غَيْبًا تَزِدُّ حُبًّا

“Ara sıra ziyaret et ki, sevgin artsın.”²⁹

Veya daha orijinal bir tercümeyle ifade edecek olursak:

“Gün aşırı ziyaret et ki, sevgin artsın.”

Arapçada “غَيْبًا” kelimesi, devenin bir gün suya götürülüp bir gün götürülmemesi, anlamında kullanılır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabîlerinin kendisini sürekli görmek istemelerinden ve gölge gibi ardından gelmelerinden bazen rahatsızlık duymuş ve bu şekilde onlara tavsiyede bulunarak her işte dengeli olmaları gerektiğini kendilerine hatırlatmıştır.

İnsan gerçektende her daim birileri ile görüşürse, bu zamanla birbirlerinin kusurlarını görmeyi, eksikliklerini müşahede etmeyi, hal ve tavırlardan rahatsızlık duymayı gerekli kılabacak ve neticede sonucu hiç de güzel olmayan ayrılıklar vuku bulacaktır. Dengemizi muhafaza etmeli ve arkadaşlarımızla “nitelikli beraberlikler” kurmayı bilmeliyiz.

Seleften bazıları şöyle demiştir:

“Sana ilmen faydası olmayan ve kendisinden hayır elde edemediğin arkadaştan uzak dur. Faydalı ilmin olmadığı uzun oturmaldan da sakın; zira aslan kendisine gözünü diken, sürekli bakanlara saldırır.”³⁰

(Altıncı Kural)

***Meclislerde Konuşulanlar, Yaşananlar, Görülenler
Bir Emanettir, Sırdır; Bunların İfşâ Edilmesi Orada-
kilerin Rızası Olmadan Caiz Değildir.***

Meclislerimizde vuku bulan şeyler, bize teslim edilmiş bir emanet mal hükmündedir. Bu emanetlere hıyanet etmek asla caiz değildir. Nasıl ki emanet mala hıyanet edenler insanlar nazarında değer kaybediyorlarsa, meclislerdeki gizliliklere hıyanet edenlerde Allah nazarında değer kaybederler.

Meclislerde vuku bulan şeylerin emanet olduğu noktasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

²⁸ Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Da'ife, 7056. Mevkûf olarak “sahih”tir.

²⁹ Elbanî hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir. Bkz. Sahîhu'l-Camii's-Sağîr, 3568.

³⁰ İkazü Uli'l-Himemi'l-Âliye, sf. 4.

المَجَالِسُ بِالأَمَانَةِ

“Meclisler(de vuku bulan şeyler) emanettir.”³¹

Diğer bir rivayette ise şöyle buyrulur:

“Şu üç yer hariç meclisler(de vuku bulan şeyler) emanettir:

- * Haram bir kanın akıtıldığı meclis,
- * Haram olan zinanın yapıldığı meclis,
- * Haksız yere bir malın alındığı meclis.”³²

Bu haramların işlendiği meclislerde ki şeyleri anlatan birisi, emanete ihanet etmiş sayılmaz; ama bu günahların işlenmediği, aksine Müslümanların özel ve mahrem meselelerinin ele alındığı meclislerdeki şeyleri ifşâ edenler, hainlerin ve ihanet ehlinin önde gidenleridir. Hele birde bu tür gizli halleri kâfirlere ispiyonlarırsa, onların imanından söz etmek artık mümkün değildir. Çünkü müminlerin aleyhinde kâfirlere yardım etmek tüm âlimlere göre küfürdür.

Bir Ayıbımız

Meclislerde ve oturumlarda yapılan en büyük hatalardan ve ayıplardan birisi, eşlerin birbirleri ile olan ilişkilerini insanlara anlatmaları ve mahremlerini ifşâ etmeleridir.

Hemen hatırlatmakta fayda var ki, eş ile olan münasebet iki türdür:

- 1- Cinsî münasebet,
- 2- Ailevî münasebet.

Cinsî münasebeti, şeklini ve o esnada vuku bulan halleri insanlara anlatmak haramdır ve insanın mürüvvetini bozan en iğrenç hasletlerdendir.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde Allah katında konum bakımından en şerli insan, karısıyla mahremiyetini paylaştıktan sonra onun sırrını ifşâ eden kimsedir.”³³

Bu gün, müslümanlar arasında olmasa da halk arasında karakteri bozuk bazı insanlar, eşleri ile girmiş olduğu ilişkileri anlatmakta ve insanlara kadıncağızın mahrem hallerini tasvir etmektedirler. Bu, hayvanların bile yapmaktan utandığı şeni, iğrenç ve ahlaksızca bir iştir. Hayvanların idraki olsa da bu anlatılanları bir anlasalar, utançlarından dolayı bir daha insanların yüzlerine bakamazlardı herhalde. Bu işi yapan kimseler hayvanlardan bile daha aşağı bir mertebeye sahip kimselerdir. Hayâları, utançları ve edepleri yok olmuştur. Böylelerinin şerinden Allah’a sığınırız.

Kadınlar için de aynı şey söz konusudur. Onlarında kocalarının cinsel anlamdaki mahrem hallerini arkadaşlarına anlatmaları haramdır. Belki de bu durum kadınlar arasında daha yaygındır. Çünkü kadınlar dillerine sahip olma yönünden erkeklere nispetle çok daha eksiktir-

³¹ Ebu Davut rivayet etmiştir. Elbanî hadisin “hasen” olduğunu söylemiştir.

³² Ebu Davut rivayet etmiştir. Elbanî hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.

³³ Müslim, Nikâh, 123.

ler. Bu nedenle daha fazla dikkat etmeleri ve ağızlarına çok daha sıkı sahip çıkmaları gerekmektedir.

Ailevî münasebetleri anlatmaya gelince; bunda bir takım detaylar vardır. Bunların bir kısmı haram iken; diğer kısmı zaruret miktarınca caizdir. Ama bunda da asıl olan zaruret olmadığı sürece sırrı saklamak ve ailevî sıkıntılarımızı gündem yapmamaktır. Ne zaman ki mesele halledilmediğinde evliliğimiz probleme girecekse, o zaman sadece **meseleyi halledebilecek kimselere, halledecekleri miktarda** anlatmamız caiz olur. Meseleyi halledemeyecek insanlara veya haddinden fazlasıyla anlatmak yine caiz değildir. Ama bu gün bazı kadınlar, aralarındaki problemleri, halletmesi şöyle dursun daha da kötüye götürebilecek kadınlara anlatmaktadırlar. Eşinizin sizi ve ailevî mahremiyetlerinizi böylesi kimselere anlattığını düşünsenize? Yanlarında kaç paralık olursunuz? İtibarınız ne hale gelir? Hele birde anlattığı bu kimseler akrabaları ise onların yanında ne duruma düşersiniz?

Tüm bu anlatılanları iyi tahlil etmeli ve ağızımıza sahip çıkarak mahremiyetlerimizi muhafaza etmeliyiz.

Başka Bir Ayıbımız Daha

Kadınların eşleri ile olan münasebetlerini arkadaşlarına anlatması nasıl uygun değilse; arkadaşları ile olan münasebetlerini eşlerine anlatmaları da aynı şekilde uygun değildir.

Örneğin, arkadaşlarından birisi yeni bir elbise alınca veya saçlarını boyatınca kadın hemen geliyor ve kocasına “*Falancanın hanımı şöyle kıyafet almış, saçlarını şöyle yaptırmış*” şeklinde kadını kocasına tasvir ediyor... Böylesi bir şey haramdır; asla caiz değildir.

Bir erkek, karısının anlatımlarından hareketle, falanca müslümanın hanımını hayal etmeye başladığı anda fitne baş göstermiş ve şeytan devreye girmiş demektir.

Bu noktada kocalara çok büyük iş düşmektedir. Eşleri bir kadını anlatmaya başladığında hemen müdahale etmeleri, “*Başkalarını bana anlatma*” diyerek tepki koymaları ve günaha ortam hazırlamamaları gerekmektedir. Bu noktada hanımlarını uyarmaları en öncelikli vazifelerindedir. Ama maalesef erkekler de kadınlar kadar meraklı olunca, kadın ‘a’dan ‘z’ye her şeyi sayıp dökse bile erkek sabırla (!) dinliyor ve tepki vermeden eşi ile iyi bir muhabbete ortak oluyor! Allah hepimizi ıslah etsin.

Hanımlar İçin Çok Önemli Bir Nasihat!

Rabbimiz Nur suresi 31. ayetinde kadınların, süs ve zînetlerini kimlere gösterebileceğini anlatırken şöyle buyuruyor:

“Mü’min kadınlara söyle, gözlerini haramdan sakındırsınlar, ırzlarını korusunlar. (çarşaf gibi) irade dışı görünen kısımlar müstesna, ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kayınbabalarında yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut- kız kardeşlerinin oğullarından yahut kendilerinden olan kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vursunlar. Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!”

Rabbimiz bu ayette, kadınların, ziynetlerini kendilerine gösterebileceği tam 12 sınıf insan saymaktadır. Bunların dokuzuncu sırasında yer alan “**kendilerinden olan kadınlar**” ifadesinde bir incelik vardır. Rabbimiz neden “kadınlar” dememişte “kendilerinden olan kadınlar” diyerek bir inceliğe işaret etmiştir. Üstat Mevdudî bu inceliği şöyle ifade eder:

“Arapça “أَوْ نِسَائِهِنَّ” kelimesi, “onların kadınları” demektir. Burada tam olarak hangi kadınların kastedildiğine geçmeden önce, burada geçen “النِّسَاء/en-nisa” kelimesinin yalnızca kadınlar, “نِسَائِهِنَّ /nisai-hinne”nin ise “onların kadınları” anlamına geldiği belirtilmelidir. İlk durumda, müslüman bir kadının tüm kadınlar karşısında peçesiz görünüp, süslerini gösterebileceği anlamına gelir. Fakat “en-nisa” yerine “nisâihinne”nin kullanılışı bu serbestiyi belli bir çevreyle sınırlandırmıştır. Bu belli kadınlar çevresinin ne olduğu konusunda müfessirler ve fakihler farklı görüşler belirtmişlerdir.

* Bir gruba göre, “kadınları”ndan kasıt yalnızca müslüman kadınlar olup, zımmî veya başkası tüm gayri müslim kadınlar bu çevrenin dışındadır ve erkekler gibi onların karşısında da örtüye bütünüyle riayet edilmesi gerekir. İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cüreyc bu görüşte olup, delil olarak şu olayı ileri sürerler. Halife Ömer, Ebu Ubeyde’ye yazar: “*Bazı müslüman kadınların gayr-i müslim kadınlarla birlikte halka açık hamamlara gittiklerini duyuyorum. Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanan müslüman bir kadının, vücudunu kendi toplumundan olmayan kadınların önünde açması helal değildir.*” Bu mektubu alan Hz. Ebu Ubeyde çok sarsılır ve bağırır: “*Tenini ağartmak için hamama giden kadının yüzü kıyamet gününde kararsın.*” (İbn Cerir, Beyhaki, İbn Kesir.)

* İmam Razi’nin de içinde bulunduğu bir diğer grup, “kadınları”ndan kastın istisnasız tüm kadınlar olduğu görüşündedir. Fakat böyle olsaydı, “نِسَائِهِنَّ /nisâihinne” yerine “النِّسَاء/en-nisa” kelimesinin kullanılması yeterli olacağından, bu görüşü kabul etmek mümkün değildir.

* Üçüncü ve daha akla yatkın, Kur’an’a daha yakın görünen görüş, “kadınları”ndan kastın, müslüman bir kadının, müslüman olsun olmasın, günlük hayatında yakından ilişki içinde bulunduğu ve her günkü ev işini paylaştığı vs. tanıdık-bildik kadınlar olduğunu belirtmesidir.

Burada amaç, kültürel ve manevi kökenleri bilinmeyen veya geçmişleri şüpheli görünen ve dolayısıyla güvenilemezlik arz eden yabancıları çevrenin dışına çıkarmaktır. Bu görüşü, zımmî kadınların Hz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hanımlarını ziyarete geldiğini ifade eden sahih hadisler de desteklemektedir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken ana nokta, *dini inanç değil, ahlâkî karakterdir*. Müslüman kadınlar gayr-i müslim de olsalar tanınmış ve güvenilir ailelerin soylu, iffetli ve faziletli kadınlarıyla görüşebilir ve içten sosyal bağlar kurabilirler. **Fakat müslüman da olsalar, iffetsiz ahlâksız ve adi kadınlar karşısında örtüye riayet etmelidirler. Bu kadınlarla bir arada bulunmak ahlâkî açıdan erkekle bir arada olmak kadar tehlikelidir.** Bilinmeyen ve tanıdık olmayan kadınlar ise, en fazla mahrem olmayan yakınlar gibi davranılır. Bunlar karşısında yüz ve eller açılabilir, fakat vücudun kalan kısmı ve ziynetler kapatılmalıdır.”³⁴

³⁴ Tefhîmu’l-Kur’ân, 3/528, 529.

Dolayısıyla meclislerde bir araya gelen Müslüman kadınlar, ahlakı düzgün olmayan, kendilerini kocalarına anlatması muhtemel olan ve ağzını tutmayı bilmeyen Müslüman kadınlara karşı ziynetlerini gösteremezler. Onlar kendileri için tıpkı yabancı erkek hükmündedirler. Bu nedenle Müslüman kadınların kiminle oturup kalktıklarına azamî derece de dikkat etmeleri gerekmektedir.

(Yedinci Kural)

Rızaları Olmadan İki Kişinin Arasına Oturmamaya Özen Gösterilmelidir.

Meclislerde birbirini seven kimselerin yan yana oturması kadar doğal bir şey yoktur. Bu hakikat gereği İslam –izinleri olmadığı müddetçe– iki kişi arasına girmeyi yasaklamıştır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur:

*“Bir kişinin, izinleri olmaksızın iki kişinin arasını ayır(arak aralarına otur)ması helal değildir.”*³⁵

“helal değildir” yani haramdır, yasaktır, caiz değildir, demektir.

Bu nedenle meclislere gidildiğinde münasip olan bir yere oturulmalı, birilerinin arasına girmemeye, insanların aralarına oturmamaya özen gösterilmelidir.

Bu noktada meclislerde önceden gelip yerini alan kardeşlerimize de önemli bir görev düşüyor: Eğer birisi dışarıdan gelmiş ve oturacak yer bulamamışsa —şayet yanındaki ile özel bir meselesi yoksa— ona yer vermeli ve kendisi için yer açmalıdır. Hem böylesi bir tutum Allah’ın merhamet ve genişliğine neden olacaktır. Nitekim Rabbimiz bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denildiği zaman yer açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mucadele, 11)

Ömer *radiyallahu anh*’ın bu konuyla alakalı olarak şöyle dediği nakledilir:

*“Karşılaştığında selam vermen, en sevdiği isimle kendisini çağırman ve bir mecliste kendisi için yer açman, kardeşinin sana olan sevgisini artıran şeylerdendir.”*³⁶

(Sekizinci Kural)

Meclisin Ortasına Oturmamaya Özen Göstermek Gerekir.

İki kişinin arasına oturmak nasıl yanlış ve hatalı bir davranış ise, meclisin tam ortasına oturmak da aynı şekilde hatalı ve yanlış bir davranıştır.

* Huzeyfe *radiyallahu anh*’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* halka teşkil eden bir topluluğun ortasına oturan kimseye lânet etmiştir.³⁷

³⁵ el-Edebu’l-Müfred. Elbanî hadisın “hasen” olduğunu belirtmiştir.

³⁶ el-Cami’ fi’l-Hadîs, 1/315.

* “Bir adam gelip halkanın ortasına oturmuştu. Bunun üzerine Huzeyfe *radiyallahu anh*: ‘Halkanın ortasına oturan kimse, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in lisanıyla veya Allah tarafından Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in lisanıyla lânetlenmiştir’ dedi.”³⁸

Bir meclise gelen kimsenin orada oturanlara eziyet vermeden nerede boş yer bulursa oraya oturması gerekir. Bir oturma halkasının ortasına geçip oraya oturmak üç bakımdan kötü karşılanır:

Birincisi: Oraya geçmek için oturanları rahatsız edip, onların aralarından veya omuzlarından atlaması icap eder ki, bu davranış diğer hadislerin ortaya koyduğuna göre, yasaktır.

İkincisi: Halkanın ortasına geçip oturan kimse, o meclistekilerin birbirlerinin yüzlerini görmelerine engel olur ve onların aralarına bir nevi perdeleme yapmış olur ki, bu da oradaki insanlara bir eziyettir.

Üçüncüsü: Böyle bir davranışta bulunan kişi olgunlaşmamış bir insanın ruh halini ve ciddiyetsiz kişiliğini sergilemiş olur ki, bu da son derece yanlıştır.

(Dokuzuncu Kural)

Meclislere İnsanları Rahatsız Edecek Kötü Kokularla Gidilmez.

İnsanları rahatsız edecek kokularla meclislere, oturumlara veya kalabalık mekânlara gelmek sünnete muhalif olmasının yanı sıra, fitratı bozulmamış insanın tabiatına da ters bir tutumdur.

Bir Müslüman meclislere giderken üç şeyi kontrol etmek zorundadır:

- 1- Çorabının (veya ayağının) kokup-kokmadığını,
- 2- Koltuk altının kokup-kokmadığını,
- 3- Ağızının kokup-kokmadığını.

Bu gün özellikle naylondan mamul gömlek veya tişört giyenlerin koltuk altları —kendileri hissetmese bile— çok yoğun bir şekilde kokmaktadır. Çalıştığı yerde sürekli ayakkabı giyen ve oradan direk derse gelen kimselerinde ayakları çok kötü bir şekilde kokmaktadır. Yaz günlerinde bu durum daha da kötü bir hal almaktadır. Bu nedenle böylesi durumda olanların, derslere geldiklerinde en azından öncelikle lavaboya geçmeleri ve ayak yahut koltuk altlarını yıkayarak oturulan odaya girmeleri gerekmektedir. Böyle yaparak hem Allah’ın hem de arkadaşlarını hoşnutluklarını kazanacaklardır. Yanlarında yedek çorap getiren veya koku bulunduran kardeşlerimiz ise çok güzel bir iş yapmış olurlar.

(Onuncu Kural)

³⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 14.

³⁸ Tirmizî, Edeb, 12.

Meclisten Kalkarken Meclis Duasını Okumayı İhmal Etmemek Gerekir

Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*, oturduğumuz meclislerden kalkarken dua etmeyi bizlere tavsiye etmiş ve bunun günahlara kefaret olacağını bildirmiştir:

* Ebû Hüreyre *radıyallahu anh*'den rivayet edildiğine göre, şöyle buyurmuştur:

“Kim bir mecliste oturur ve orada bir sürü faydasız ve mânasız sözlerle vakit öldürür de, o meclisten kalkmadan önce,

« سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ »

*Sübhâneke Allahümme ve bihamdike eşhedü en lâ ilâhe illâ ente estağfiruke ve etübu ileyke “Allah’ım! Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ve hamdinle tesbih ederim. Senden başka bir ilâh olmadığına kesinlikle şehadet ederim. Senden bağışlanmamı diler ve sana tövbe ederim” derse, o mecliste yapmış olduğu hataları bağışlanır.”*³⁹

* Ebû Berze *radıyallahu anh* şöyle anlatır:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisten kalkmak istediğinde, son söz olarak:

« سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ »

“Sübhâneke Allahümme ve bihamdike eşhedü en lâ ilâhe illâ ente estağfiruke ve etübu ileyke”

“Allahım! Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ve hamdinle tesbih ederim. Senden başka bir ilâh olmadığını kesinlikle belirtirim. Senden bağışlanmamı diler ve sana tövbe ederim.” duasını okurdu.

Bunun üzerine bir adam:

– Ey Allah’ın Rasûlü! Şüphesiz ki sen, daha önce söylemediğin bir söz söylüyorsun! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*:

“Bu söylediğim sözler, mecliste işlenen hata ve kusurlara keffârettir” buyurdu.⁴⁰

Maalesef bu gün meclislerimiz, bir hayli boş konuşmalara ve bizlere cennet kazandırmayıp cehennemden uzaklaştırmayan gereksiz sözlerle sahnedir. Selef döneminde ki gibi, imanların artırıldığı, hayırlı işlerin konuşulduğu, Allah’ın rızasının öncelendiği meclislerimiz azalmış durumdadır. İnsanlar hep boş ve yararsız şeylerle vakitlerini katletmekte, falancanın filancanın meseleleriyle güzel sermayelerini eritmektedirler. İşte meclislerimizde vuku bulan bu tür eksikliklerimizin affedilmesi için Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in mezkûr tavsiyesine uymayı ihmal etmemeli ve her meclisten ayrılırken mutlaka bu duaları okumayı kendimize görev bilmeliyiz.

İşin aslına bakılırsa Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bu uygulaması, seleften bazı âlimlerimizin ifadesine göre, Allah *azze ve celle*’nin Tûr suresi 48. ayette ki şu emrine dayanmaktadır. Rabbimiz şöyle buyurur:

³⁹ Tirmizî, Daavât, 39.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 27.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

“Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et.”

Bu ayette yer alan **“Kalktığın zaman”** ifadesi ne kastedildiği tam bilinmeyen kapalı bir ibaredir. Bu kapalılıktan dolayı ayetin yorumu hakkında selefin görüşleri de farklılık arz etmiştir. Seleften kimileri bunu “Gece namazına kalktığın zaman” şeklinde anlamlandırırken, kimileri de “Her namaza kalktığın zaman” şeklinde mana vermiş ve “Subhâneke” duasının okunuşunu buna delil göstermiştir. İmam Mücahid, Sufyan-ı Sevrî ve Atâ İbn-i Ebî Rabah⁴¹ gibi âlimler ise bu ayeti “Her meclisten kalkışında” şeklinde anlamışlar ve Efendimizin üstte geçen hadislerini bu görüşe delil olarak zikretmişlerdir.

Netice olarak bir Müslüman kalkıştığı her işte —ki bu iş bazen namaz, bazen gece kıyamı bazen de meclis ayrılış olabilir— Rabbini zikretmeli ve hamd ile O’nu tesbih ederek kendisine emredilen bu görevi yerine getirmelidir.

Dileyenler İçin Başka Bir Meclis Duası

«اللَّهُمَّ اقْسِمِ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعْصِيَتِكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتِكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا . اللَّهُمَّ مَتَّعْنَا بِأَسْمَاعِنَا، وَأَبْصَارِنَا، وَقُوتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا ، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مَدًّا ، وَاجْعَلْ ثَأْرَنَا عَلَى مَنْ ظَلَمْنَا، وَانصُرْنَا عَلَى مَنْ عَادَانَا ، وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا ، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا ، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا يَرْحَمُنَا»

İbni Ömer *radıyallahu anhümâ* şöyle demiştir:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu duaları yapmadan önce bir meclisten kalktığı pek az olurdu:

“Allah’ım! Bize, günahla aramıza engel olacak kadar korkundan hisse ver. Bizi, cennetine ulaştıracak kadar tâatini nasib eyle. Dünya musîbetlerini hafifletecek güçlü iman ver. Allah’ım! Bizi yaşattığın müddetçe kulaklarımız, gözlerimiz ve kuvvetimizden faydalandır; ölümümüze kadar da onları devamlı kıl. Bize zulmedenlerden öcümüzü sen al. Bize düşmanlık edenlere karşı bize yardım et. Bizi dinimizde musîbete uğratma. Dünyayı en büyük düşüncemiz ve gayemiz, ilmimizin sonu kılma. Bize acımayanları üzerimize musallat etme.”⁴²

(On Birinci Kural)

Girerken İzin Alındığı Gibi, Çıkarken de İzin Alınmalıdır.

Meclislere girerken izin almak nasıl ki Allah’ın emri ise, çıkarken izin almak da aynı şekilde Allah’ın emridir. Bir mümin izinsiz herhangi bir eve giremeyeceği gibi, izinsiz herhangi bir yerden de ayrılmamalıdır. Bir meclisten izin almaksızın öylece çıkıp gitmek; hem ev halkının olumsuz ve mahrem hallerini görmeye sebebiyet verebilir, hem ev sahibinin aklına olumsuz bazı düşünceler getirebilir, hem de sorumsuzca davranıldığını ortaya koyar. Bu ne-

⁴¹ Bkz. Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, 7/439.

⁴² Tirmizî, Daavât, 80.

denle mutlaka ev sahibinden “Müsaade var mı?” şeklinde izin alınmalı, izin verilirse gidilmeli, değilse biraz daha beklenmelidir. Rabbimiz şöyle buyurur:

“Mü’minler ancak Allah’a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Nûr, 62)

Hâfız İbn-i Kesîr *rahimehullah* der ki:

“Bu da Allah Teâlâ’nın mümin kullarını iletmiş olduğu bir başka edep(ilkesi)dir. Girme esnasında nasıl ki onlara izin istemeyi emretmişse, aynı şekilde ayrılma esnasında da izin istemelerini emretmiştir. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte cuma, bayram, cemaatle namaz, istişare için bir araya gelme ve benzeri umumu ilgilendiren işlerde bir arada olurlarsa, o zaman Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’den izin isteyip istişare ettikten sonra ayrılma- larını özellikle emretmiştir. İşte kim böyle yaparsa, o kâmil müminlerdendir...”⁴³

(On İkinci Kural)

Girerken Verildiği Gibi, Çıkarken de Selam Verilmelidir.

Meclise gelindiğinde ilk olarak selam verildiği gibi, çıkarken de son olarak selam verilmelidir. Bu, Efendimiz *aleyhisselam*’ın bir emridir. O, şöyle buyurur:

“Kişi bir meclise geldiği zaman selam versin. Eğer oturur sonra da kalkması gerekirse, ayrılmadan önce yine selam versin; zira ilk verilen selam son verilenden daha evlâ değildir.”⁴⁴

Yani ilk verilen selam ne kadar önemli ve gerekli ise, son verilen selam da aynı şekilde önemli ve gereklidir.

Bu nedenle meclislerden ayrılırken en son kelam olarak selam vermeli ve kardeşlerimize Allah’ın selam, rahmet ve esenlikleri dilenmeli, temenni edilmelidir.

İslam medeniyetinden uzak insanların yaymaya çalıştığı kültürün bir netice olarak “Hoşça kalın!”, “Sağlıcakla kalın!”, “Bay bay!” gibi kelimeleri kullanmamaya özen göstermeliyiz. Giriş bölümünde de söylediğimiz gibi, bu tür kelime ve ifadeler giriş ve çıkışlarda Allah’ın emri olan selamı unutturmak için yaygınlaştırılmaktadır. Müslüman, İslam kültürüne sahip çıkmalı ve Peygamberinin yaptığı gibi hayatının her alanına ‘selam’ı yaymalıdır.

Bu kuralların çoğaltılması elbette ki mümkündür; lakin zikredilenler mesela hakkındaki temel esaslar mesabesinde. Bunların haricinde de dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Şimdi bunları kural şeklinde değil de, maddeler halinde kısaca izah edelim:

- Derslere vaktinde gelmeye özen göstermeliyiz. Eğer vaktinde gelmezsek bu hem bize hem de kardeşlerimize zarar verecektir. Bize zarar verecektir; çünkü böyle bir davranış

⁴³ Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, 6/88.

⁴⁴ Beyhakî, Şuabu’l-İman, 8846. Elbanî hadisin “**sahih**” olduğunu belirtmiştir.

İslamî olmamasının yanı sıra dersten istifademizi de ortadan kaldırır. Dersin başını kaçırın sonrasında da hakkıyla istifade edemez. Arkadaşlarımıza zarar verecektir; çünkü senin geç gelmen zil çalmana, ev sahibinin kalkıp oturmasına sebep olacaktır ki, bu tüm dikkatleri altüst edecektir. Müslümanın ahitlerine ve sözlerine riayet etmesi gerektiğini hatırlatmaya gerek yoktur herhalde!

- Meclislerde eğer uygun görülürse tanışma yapılabilir. Tanışmalarda baba ismi ile birlikte isim, iş, medeni hal ve nereli olduğu söylenilmelidir. Bu sayede hem oradakiler birbirine kaynaşmış olur, hem de örneğin, bekâr birisi beğenildiği takdirde kendisine kız bulunur. Birbirlerinin işlerini öğrendikten sonra ticaret olarak birbirinden faydalanmaları da bu işin kârıdır.

- Oturumlardan sonra ikram yapılabilir. Bu gün en ideal ikram “çay” kabul edilmektedir. Bu nedenle derslerin bitiminde birkaç bardaklık çay ikramı güzel olur. Ama imkânı daha iyi olanlar, kardeşlerine çayın yanında gevrek tarzı şeylerde ikram edebilirler. Bu ikram, yaz günlerinde işten yemek yemeden direk derse gelenler için gerçektende çok makbul bir ikram olarak değerlendirilir. Efendimiz *aleyhisselam* şöyle buyurmuştur:

*“Kim Allah’a ve ahret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun.”*⁴⁵

- Telefonlar dışarı çıkartılarak dersin bölünmemesine özen gösterilmelidir.
- Söz kesmemeye dikkat edilmeli ve konuşan kardeşlerimizi sabırla dinlemeyi bilmeliyiz.

- Özellikle ilim meclislerine gidenlerin, konuşmaktan daha çok dinlemeleri gerektiğini akıllarından çıkarmamaları gerekmektedir. Hikmet sahibi insanlar şöyle demişlerdir: *“İnsana, dinlediği şeyler konuştuklarından daha fazla olsun diye bir dil, iki kulak verilmiştir.”*

- Büyüklere söz önceliği verilmelidir. Bu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetidir. Sahabe arasında geçen şu olay meseleyi çok güzel ifade etmektedir:

“Abdullah İbni Sehl ve Muhayyisa İbni Mes’ûd, sulh günlerinde Hayber’e gitmişlerdi. (İşlerini görmek için birbirlerinden) ayrıldılar. Neticede Muhayyisa, (buluşma yerine geldiğinde) Abdullah İbni Sehl’i kanlar içinde can çekişirken buldu. Onu defnetti ve sonra Medine’ye döndü. (Abdullah’ın kardeşi) Abdurrahman İbni Sehl (durumu öğrenince yanına) Mes’ûd’un oğulları Muhayyisa ve Huvayyisa’yı da alarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gitti. Oradakilerin yaşça en küçüğü olan Abdurrahman, olayı anlatmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: **“Sözü büyüünüze bırak, sözü büyüünüze bırak!”** buyurdu. Abdurrahman sustu ve olayı ötekiler anlattı.”⁴⁶

- Ayak uzatmak gibi edep dışı davranışlardan uzak durmamız ve sakınmamız gerekmektedir.

- Evlerden çıkışlarda topluca ve sesli bir şekilde çıkılmamaya özen gösterilmelidir. Özellikle de apartmanlardan çıkışta buna riayetimiz çok daha fazla olmalıdır. Dersler yaz günlerinde 11, 12’den aşağı bitmemektedir. Bu saatlerde apartman sakinlerinin veya çocukların

⁴⁵ Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

⁴⁶ Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

uyumuş olmalarını hesaba katmayı unutmamalıyız. Onlar uyumasa bile apartmanda konuşmanın anlamı nedir? Konuşacakların varsa meclisten ayrılmadan konuş; evden ayrıldığından dışarıya çıkana dek sessiz olmayı öğren. Dışarıya çıkıp insanlara rahatsızlık verme ihtimalin ortadan kalktığı anda arkadaşınla konuşmaya başlayabilirsin.

- Kapının tam karşısına oturmamaya özen göstermeli, eğer ille de oturmamız gerekiyorsa gözümüzü sakındırmayı bilmeliyiz. Kimi zaman ev sahibinin hanımı, çay vermek veya başka bir ihtiyaç için odaya yaklaşıyor, tam kapıya geldiğinde kapı bazen ansızın açılıyor ve bu nedenle kadın bir anda tüm erkeklerin bakışlarına maruz kalıyor! Böyle olmaları için kadınların görülebileceği yerlere oturmamaya özen göstermeliyiz. Tabii burada kadınlara da büyük iş düşüyor. Evine misafir geldiği zaman kadın her türlü ihtimali göz önüne almalı ve misafirlerin kendisini görebileceğini hesaba katarak kıyafetlerine azami derecede dikkat etmelidir. Saçını başını açarak evde dolaşması en azından o vakitlerde hiç de uygun değildir.

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız özellikle sohbet halkaları için “Meclis Âdabı”na dair bazı kural ve kaidelerden ibarettir. Bunlara riayet ederek hem ahlakımızı tehzib etmeli hem de meclislerde unutulmuş sünnetleri ihyâ etmeliyiz. Rabbim yazdıklarımızla önce bizleri sonra da onu okuyan tüm kardeşlerimizi amel eylesin. (Âmîn)

Ve'l-hamdu lillahi Rabbi'l-alemîn.